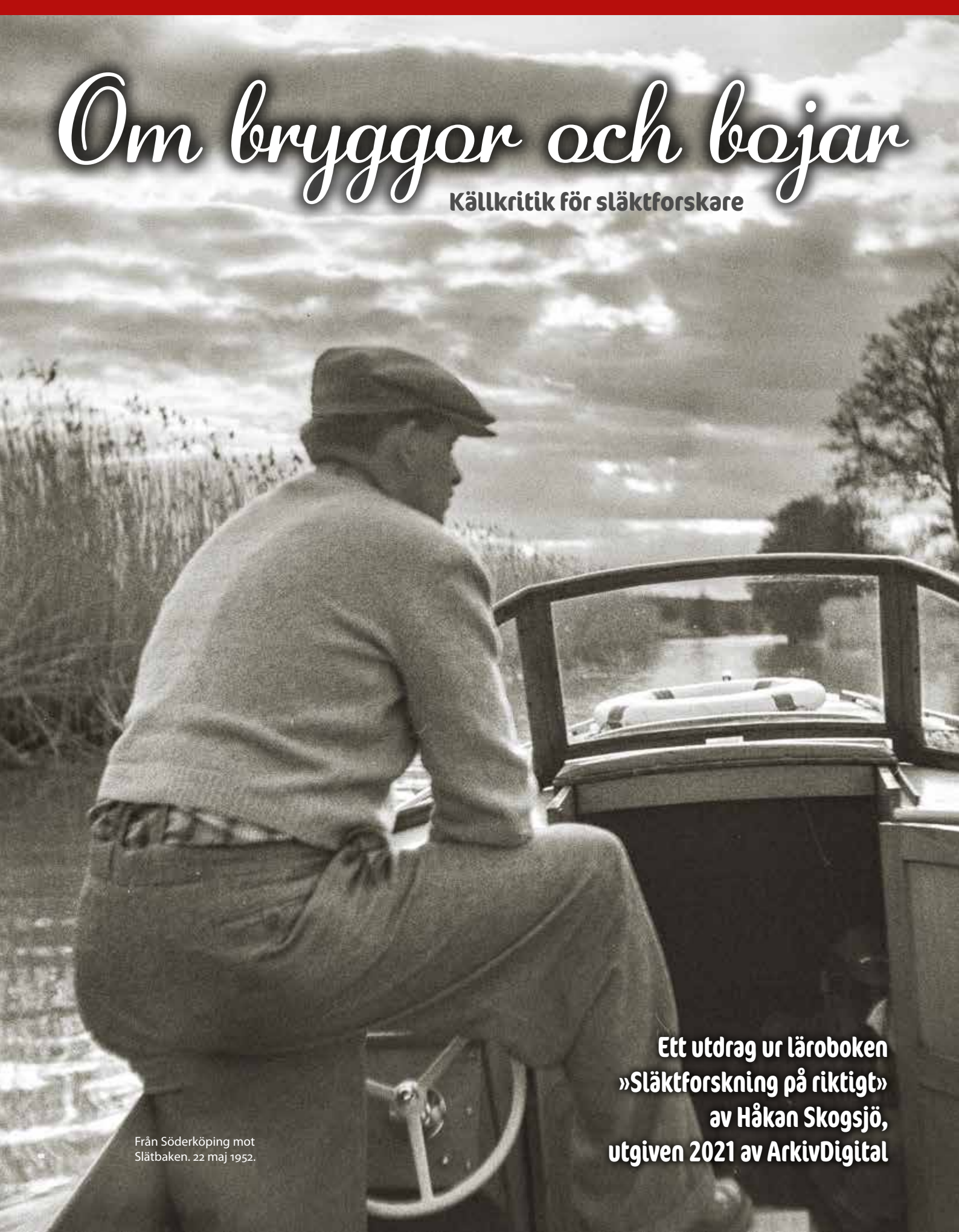

Om bryggor och bojar

Källkritik för släktforskare

Från Söderköping mot
Slätbaken. 22 maj 1952.

Ett utdrag ur läroboken
»Släktforskning på riktigt»
av Håkan Skogsjö,
utgiven 2021 av ArkivDigital

Källkritik och källhänvisningar

När du släktforskar måste du vara på din vakt. Du kan bli lurad.

De gamla kyrkböckerna talar inte alltid sanning, inte heller ska du okritiskt lita på tryckta böcker och tidskriftsartiklar. Och hittar du släktutredningar på internet ska du också vara försiktig, risken är stor att där finns fel.

I kyrkboken ser du att mormors farfar var född den 28 januari. Men i en familjebibel har ett av hans barn noterat den 18 januari. Utan att undersöka saken närmare är du bara säker på en sak: Ett av datumen måste vara fel. Men vilket?

Du får en släktutredning av en avlägsen släkting och blir glad över att slippa göra en massa forskning själv. Långt tillbaka på 1700-talet finns en präst vid namn Olof Andersson. Du försöker hitta honom i herdaminnet – en tryckt bok med biografier över präster – men finner honom inte, trots att du söker noggrant. Något är uppenbarligen fel. Men vad?

Du slår upp en husförhörslängd från 1820-talet och hittar att en av dina förfäder, en torpare vid namn Johannes Bengtsson, var född den 27 juli 1774. Du går vidare till församlingens födelsebok för detta år och hittar mycket riktigt en Johannes noterad den 27 juli som son till Bengt Andersson och Kajsa Eriksdotter. Några månader senare, när du ägnat mycket tid åt att forska ut föräldrarnas släkt, tittar du i bouppteckningen efter Bengt Andersson, upprättad 1808. Egendomligt nog finns ingen son Johannes omnämnd. Det är tydligt att något inte stämmer. Hur kunde det gå så fel?

Men hur gör jag då? undrar du. Om jag inte kan lita på någon källa? Om jag riskerar att forska fel var jag än tittar?

Svaret är ganska enkelt. Det kommer inte enbart an på var du tittar – vilka källor du använder – utan lika mycket på hur du läser dem.

Blicken ska förstås vara kritisk och tanken skärpt. Men det gäller också att känna till några enkla men viktiga handgrepp och metoder.

Bättre och sämre källor

Det finns bättre källor, och det finns sämre. Den

kunniga släktforskaren försöker alltid använda bra källor. Det minskar risken för fel i forskningen.

Så kallade förstahandskällor är nästan alltid bra, medan andrahandskällor är mindre bra – eller i värsta fall rent ut sagt farliga.

För släktforskaren är de vanligaste förstahandskällorna officiella dokument: kyrkböcker, bouppteckningar, rättegångsprotokoll och skattelängder. De är för det mesta skrivna ungefär samtidigt som händelserna som de omnämner inträffade. Det gör dem mycket tillförlitliga.

Andrahandskällor kan vara släktutredningar som du får från andra forskare eller hittar på internet och uppgifter du hittar i tryckt litteratur. Förhåll dig skeptisk till dem. De är för det mesta skrivna långt efter att de omnämnda personerna har avlidit och ofta av någon som saknar egen kunskap om personerna och trakten där de bodde. Risken för fel är därför stor.

Det finns en enkel grundregel när du forskar i förstahandskällor: Ju kortare tid som förflutit mellan en händelse och dess nedtecknande, desto trovärdigare är uppgiften. Ett exempel:

En sjuttioårig bonde anges i husförhörslängden vara född 12 maj 1767, men enligt födelseboken var han född 12 maj 1769. Här anses födelseboken som mest trovärdig, eftersom den är skriven kort tid efter händelsen (födelsen), kanske bara några dagar eller högst några månader.

När det gäller tryckt litteratur är huvudregeln omvänd. Ju äldre en bok är, desto mindre tillförlitlig anses den vara.

Släktforskarna måste skänka en tacksamhetens tanke till de tusentals präster som förr i tiden präntade ner uppgifter om sina församlingsbor i kyrkböckerna.

Men samtidigt måste vi tänka på att de bara var vanliga människor med fel och brister, de kunde slarva och göra misstag precis som vi. Därför gäller det att läsa kyrkböckerna med kritiska ögon. Mannen som får representera forna tiders präster heter Fredrik Vilhelm Nibelius (1754–1830) och var präst i Lyngby och sedan i Börringe i Skåne. Porträtt av okänd konstnär.

Alla gamla böcker är förvisso inte dåliga källor, men väldigt många, tyvärr. Nyare böcker är ofta bättre – men var kritisk också till dem.

Vill du att ditt släktträd ska bli livskraftigt, bygger du forskningen på förstahandskällor. Läs själv de gamla kyrkböckerna, godta bara uppgifter som du är övertygad om är korrekta.

Men ta gärna hjälp av andrahandskällor. Det viktiga är att alltid kontrollera uppgifterna så långt det går i förstahandskällor.

Bryggor och bojar

Men hur kontrollera? En gång hörde jag en släktforskare säga att han aldrig godtog någon annans uppgifter, utan att först ha slagit upp alla födelse-, vigsel- och dödsuppgifter i kyrkböckerna och förvisat sig om att de stämde.

Det räcker inte.

Efter den kontrollen visste han visserligen att en Erik Andersson föddes den 28 juni 1713 i en församling och att en Erik Andersson avled den 12 maj 1778 i en annan församling. Han hade också sett att en Erik Andersson gifte sig och att han fick barn.

Men det viktigaste visste han inte: Om dessa Erik Andersson verkligen var en och samma person.

Födelse-, vigsel- och dödböckernas uppgifter fungerar som bojar för släktforskaren. De ger dig en fast punkt: den 28 juni 1713 föddes en Erik Andersson, den 12 maj 1778 dog en Erik Andersson.

Det är viktiga uppgifter. Men du måste också finna källor som inte bara säger vad som hände ett visst datum utan också överbryggar tidsspann, som kan fungera som bryggor i forskningen.

Husförhörslängder och bouppteckningar är exempel på bryggor.

Som kunnig släktforskare skyndar du aldrig vidare till nästa generation. I stället följer du noggrant släktingarna genom livet och är noga med att finna de bryggor som binder samman bojarnas enstaka nedslag på ett tillförlitligt sätt.

I husförhörslängderna kan du följa förfäderna från vaggan till graven och i bouppteckningen få bekräftat att en släkting verkligen hade de barn du funnit i födelseboken. Källmaterialet ger också många andra möjligheter att skapa bryggor i forskningen, men dessa två är de viktigaste.

Så hur kontrollera att din egen eller någon annans forskning är korrekt? Jo, förvissa dig om att bojarna existerar och leta upp de nödvändiga bryggorna.

Källhänvisningar

Det finns en sak inom släktforskningen som är extra viktig: Källhänvisningarna.

Bakom kyrkböckernas uppgifter finns verkliga händelser. Det är mot dem släktforskaren strävar. Vi söker ett bröllop, men hamnar på några kråkfötter i en vigselbok. Utifrån dem ska vi forma en bild av historien. Utmaningen är uppenbar. En bra början är att verkligen korrekt förstå de källor som står till buds.

De är forskningens fundament. Det är de som gör det möjligt att skapa forskningsresultat med god kvalitet och av bestående värde. Omvänt kan sägas: Lita aldrig på uppgifter i andrahandskällor som saknar källhänvisningar; säkrast och enklast är att helt bortse från dem.

Ändå är det – konstigt nog – källhänvisningarna som det slarvas mest med inom släktforskningen.

Men varför är de så viktiga? Tre skäl:

1. Källhänvisningar gör det möjligt att verifiera forskningen.

2. Källhänvisningar berättar hur forskningen har bedrivits, vilka källor som har använts och vilka som inte använts. Detta avslöjar ofta ganska mycket om kvaliteten på resultatet.

3. Källhänvisningar gör det möjligt att under forskningens gång analysera skiljaktiga uppgifter och värdera trovärdigheten. Om du har hittat två olika dödsdatum för en person, är det omöjligt att avgöra

Brudfärd på Hornavan, oljemålning av Johan Fredrik Höckert (1826–1866) i Nationalmuseum. Etnologen Gerda Cederblom (1867–1931) hjälper oss att förstå vad vi ser (Svenska folklivsbilder 1923, sid. 35 f): »Ett lapskt brudpar landar vid Hornavans strand efter att ha blivit sammanvigt i något litet kapell. Den vitklädda med brudbälte och krona smyckade bruden skall just stiga i land stödd av brudgummen. Tvenne båtar följa, den ena med bröllopgäster, den andra med en roddare och diverse packning. Ur den närliggande kåtans taköppning bolmar röken. De hemmavarande ha tillrett en präktig bröllopsmåltid, bestående av kokt och stekt, färskt renkött, kokta laxöringar och foreller, vildfågelsägg samt till efterrätt, joama kraftse, en sorts kräm av renmjölk blandad med saft av syrgräs. Dessutom har från nybyggarna dagen till ära anskaffats potatis, smör och tunnbröd. Såsom dryck användes renmjölk, blandad med snö, samt kaffe. Till det senare serveras tunna skivor av renost.»

vilken som är mest sannolik om du inte har antecknat varifrån uppgifterna kommer.

I ArkivDigital skapar du enkelt källhänvisningar genom att klicka på knappen *Kopiera* och välja något av alternativen *Kopiera källhänvisning* eller *Kopiera ren källhänvisning*.

Det första alternativet ger en källhänvisning med arkivbildarens namn och volymens signum och sida samt AID och NAD-kod. Den kortare varianten ren

källhänvisning saknar de bägge sistnämnda. Källhänvisningarna kan du sedan klistra in i ditt släktforskningsprogram eller på annat lämpligt ställe.

Men det går förstås att källhänvisa på andra sätt också. Grundregeln är enkel. Hänvisningarna ska göra det lätt att återfinna uppgifter i källmaterialet.

Svårare än så är det inte.

HÅKAN SKOGSJÖ SLÄKTFORSKNING PÅ RIKTIGT

*Hur du söker ditt ursprung
i kyrkböcker och andra äldre
dokument på internet*

Den här pdf-skriften är ett utdrag ur ArkivDigitals lärobok *Släktforskning på riktigt* (2021) av Håkan Skogsjö, en av Sveriges mest erfarna släktforskare. Boken förklarar hur du finner ditt ursprung och din släkt i arkivhandlingar på internet; kyrkböcker, bouppteckningar, militära rullor och andra dokument. Du släktforskar på riktigt i tillförlitliga förstahandskällor. Till din hjälp har du ArkivDigital's många personregister, som gör det enkelt att hitta.

Du kan köpa den välmatade läroboken från ArkivDigital's webbplats, 212 sidor i stort format. Pris 295 kronor inklusive moms och frakt.